

PROFESSIONAL TA'LIM TIZIMIDA DUAL TA'LIM VA UNING IMKONIYATLARI

Direktori U. S. Rasulov

Navoiy arxitektura va Qurilish texnikumi

ANNOTATSIYA

Maqolada dual ta'limda birdaniga bilim va kasb-hunar o'rganadigan ta'lim ekanligi isbotlangan. Bu ta'limni nafaqat o'rta maxsus yoki professional ta'limda, balki oliy ta'limda ham qo'llash mumkinligi yoritilgan. Buning uchun oliy ta'lim qoshida turli xo'jalik yurituvchi subyektlarning bo'lishi, ular talabalarning amaliyot o'tashi uchun qulayligi, ta'lim, tarbiya va amaliyotning uyg'unligini ta'minlash yo'llari ko'rsatib berilgan.

Kalit so'zlar: ta'lim, dual ta'lim, professional ta'lim, kasb-hunar ta'limi, oliy ta'lim, nazariya, amaliyot, yetuk mutaxassis, professional ta'lim, ilmiy-tadqiqot, modernizatsiyalash.

ABSTRACT

In the article, it is proved that dual education is education in which knowledge and profession are learned at the same time. It is highlighted that this education can be used not only in secondary special or professional education, but also in higher education. For this purpose, the presence of various business entities under higher education, the convenience of students for internships, the ways to ensure the harmony of education, training and practice are shown.

Key words: education, dual education, professional education, vocational education, higher education, theory, practice, advanced specialist, professional education, scientific research, modernization

KIRISH

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Professional ta'lim tizimini yanada takomillashtirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" 2019 yil 6 sentabrdagi PF-5812-son Farmoni bilan 2020/2021 o'quv yilidan boshlab O'zbekiston Respublikasida Ta'limning xalqaro standart tasniflagichi darajalari bilan uyg'unlashgan yangi boshlang'ich, o'rta va o'rta maxsus professional ta'lim tizimi hamda tabaqalashtirilgan ta'lim dasturlari joriy etiladigan ta'lim muassasalari tarmog'i tashkil etildi.

O'zbekiston mehnat bozori uchun o'rta bo'g'in mutaxassislarini tayyorlashda ushbu professional ta'lim muassasalari tarmog'i muhim o'rin tutadi. Bugungi kunda mavjud ish o'rinlarining asosiy qismida aynan professional ta'lim muassasalarida

bitiruvchilarga beriladigan malaka darajalari talab etilishi yoshlar o'rtasida ushbu ta'lim muassasalarida o'qish istagini yanada kuchaytirmoqda.

Mazkur Farmonga muvofiq 2020/2021 o'quv yili uchun professional ta'lim muassasalariga Qoraqalpog'iston Respublikasi Vazirlar Kengashi, viloyatlar va Toshkent shahar hokimliklaridan, tizimida professional ta'lim muassasalari bo'lgan vazirliklar, idoralar va oliy ta'lim muassasalari takliflari asosida qabul parametrlari shakllantirildi va qabul jarayonlari ilk bor onlayn hujjat topshirish tartibida tashkil etildi.

Yevropa mamlakatlariga xos global ta'lim muhitini shakllantirishda ta'limning uzluksizligi va uzviyligini, amaliy yo'nalganligini ta'minlash, sifatli ta'lim olish, ijodiy rivojlanishga yo'naltirish, o'qitishning yangi paradigmatlarini rivojlantirish alohida ahamiyat kasb etmoqda. So'nggi yillarda O'zbekistonda sodir bo'layotgan chuqur siyosiy va ijtimoiy-iqtisodiy o'zgarishlar natijasida deyarli barcha ijtimoiy institutlarni, shu jumladan ta'lim tizimini yangi sifat bosqichiga olib chiqish, uning rivojlanishiga dinamiklik va barqarorlikni berishga qodir bo'lgan professional ta'limni rivojlantirish yo'llari ustida tizimli ishlar amalga oshirilmogda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Vaqtinchalik mehnat faoliyatini amalga oshirish uchun xorijiy davlatga ketayotgan shaxslarni va band bo'lmagan aholini o'qitishni tashkil etish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" 2021 yil 25 yanvardagi PQ-4962-son qaroriga muvofiq, 13 ta professional ta'lim muassasalarida qurilish sohasi malakali mutaxassislarini tayyorlash markazlari tashkil etildi. Ushbu markazlarning normativ hujjatlari, jumladan, mahalliy va xorijiy ish beruvchilarning takliflari asosida 20 ta kasb bo'yicha o'quv reja va dasturlar xalqaro standartlar asosida ishlab chiqilgan bo'lib, 1 500 nusxada qurilish sohasidagi kasblar bo'yicha o'zbek, rus va ingliz tillarida maxsus lug'at hamda o'quv-didaktik materiallar yetkazib berilgan.

Respublikadagi 271 ta professional ta'lim muassasalarida asosiy ta'lim dasturlariga qo'shimcha ravishda 110 ta kasb bo'yicha 764 ta qisqa muddatli o'quv kurslari tashkil etildi.

Professional ta'lim muassasalarida arxitektura va qurilish sohasidagi tor ixtisosliklar bo'yicha qisqa muddatli o'quv kurslari o'quv jarayoniga professional ta'lim muassasalarining 151 nafar malakali o'qituvchi va ishlab chiqarish ta'limi ustalari jalb qilindi.

Bugungi kunga qadar qurilish sohasi malakali mutaxassislarini tayyorlash markazlarini arxitektura va qurilish sohasi kasblari bo'yicha muvaffaqiyatli tamomlagan 5 112 nafar bitiruvchilarga davlat namunasidagi sertifikatlar berildi.

Markaziy bank, Savdo-sanoat palatasi, Qurilish va uy-joy kommunal xo'jaligi vazirligi, Kambag'allikni qisqartirish va bandlik vazirligi bilan hamkorlikda moliyaviy

savodxonlik, “Har bir tadbirkor — yoshlarga madadkor” tamoyili asosida “Yoshlar: 1+1” qurilish yo‘nalishlari bo‘yicha o‘quv kurslarining ta‘lim dasturlari ishlab chiqildi.

Bugungi kunda Oliy ta‘lim, fan va innovatsiyalar vazirligi xorijiy tashki- lotlar bilan professional ta‘lim tizimini rivojlantirish bo‘yicha hamkorlik ishlarini amalga oshirib kelmoqda. Jumladan, Yevropa Ittifoqi Komissiyasining grant mablag‘lari asosida YUNESKO vakolatxonasi tomonidan “O‘zbekistonning qishloq joylarida ishga joylashtirish ko‘nikmalarini rivojlantirish” loyihasi, Germaniya xalqaro hamkorlik jamiyatining “O‘zbekistonda kasb-hunar ta‘limi tizimini isloh qilish va modernizatsiyalash jarayonlarini qo‘llab- quvvatlash” hamda “Markaziy Osiyoda kasb-hunar ta‘limi — oziq-ovqat mahsulotlari ishlab chiqarish sohasida tizimli yondashuvlarga ko‘maklashish”, Shveytsariyaning O‘zbekistondagi elchixonasi bilan hamkorlikda 2021-2033 yillar davomida “O‘zbekistonda professional ta‘lim islohotlarini qo‘llab- quvvatlash” grant loyihalari loyihalari hamkorlikda amalga oshirilmoqda.

MAVZUGA OID ADABIYOTLARNING TAHLILI

Mamlakatimizda ta‘lim sohasi qadimdan o‘rganilib kelinmoqda. Xususan, oxirgi paytlarda ta‘lim xizmatlari sifati va samaradorligini oshirishga oid masalalari bilan bir qator iqtisodchi olimlar ilmiy-tadqiqot ishlarini olib bormoqdalar. Bular jumlasiga S.S.G‘ulomov, M.M.Muxammedov, M.E.Po‘latov, A.V.Vaxabov, M.Q.Pardayev, A.O‘lmasov, B.N.Navruz Zoda, Y.A.Abdullayev, M.X.Saidov, B.A.Abdukarimov, Sh.Qurbanov, Sh.SH.Shodmonov, E.T.Odilov, Q.J.Mirzayev, K.B.Urazov, A.O.Ochilov, G.N.Axunova, N.U.Arabov, O.T.Qahharov, S.A.Isxakova, G.S.Sa‘dullayeva, X.X.Rejapov kabilarni kiritish mumkin. Ammo ushbu olimlar asarlarida dual ta‘lim masalasi deyarli o‘rganilmagan. Faqat oxirgi paytlarda bu borada ayrim fikrlar A.Aranjiyev, A.Avliyakov, N.A.Muslimov, D.Ro‘ziyeva, L.Abduazimova kabilar tomonidan turli gazeta maqolalarida, uslubiy ishlarda aytilmoqda. Ammo yirik tadqiqot ishlari olib borilmagan va ular ilmiy jihatdan yoritilmagan. Bundan ham ko‘rinib turibdiki, mazkur masala bo‘yicha tegishli o‘rganishlarni o‘tkazish va tavsiyalar ishlab chiqish o‘ta dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

Kasb-hunar ta‘limi tizimining hozirgi rivojlanish bosqichining eng muhim jihati - bu bir tomondan, kasb-hunar ta‘limi tizimining tarkibidagi o‘zgarishlarni, ikkinchidan, kasb-hunar ta‘limi tizimining o‘zaro ta‘sir jarayonlarini aks ettiradigan integratsion jaraenlardir. Aynan kasb-hunar ta‘limi tizimiga yangicha endashish kelajakdagi yuqori malakali mutaxassislarni sifatli tayyorlashni ta‘minlaydi.

Mamlakatimizda yuqori texnologiyali sanoat talablariga javob beradigan ishchilarni tayyorlash orqali hududlarining investitsiya jozibadorligi va raqobatbardoshligini oshirish vositalaridan biri bu ikki tomonlama o‘qitish tizimidir.

Duallik "ikkilik", "bitta tashkiliy yaxlitlik" ma'nosini anglatadi. Ushbu ta'lim shakli ijtimoiy sheriklikning mahsuli sifatida paydo bo'ldi, bu mehnat bozori talablariga muvofiq yuqori malakali kadrlarni tayyorlash bo'yicha davlat va ish beruvchilar o'rtasidagi yaqin hamkorlik mexanizmi hisoblanadi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

"Ta'lim to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonuniga muvofiq yoshlarning kasblar va mutaxassisliklarni egallashga bo'lgan qiziqishlarini qo'llab-quvvatlash uchun keng imkoniyatlar yaratish hamda professional ta'lim tizimida dual ta'limni tashkil etish maqsadida Vazirlar Mahkamasining 2021 yil 29 martdagi 163-sonli "Professional ta'lim tizimida dual ta'limni tashkil etish chora-tadbirlari haqida"gi qarori qabul qiladi. Professional ta'lim tizimida dual ta'limni tashkil etish tartibi to'g'risidagi nizomga asosan dual ta'limni tashkil etish va uning bosqichlarini, dual ta'limda o'quv jarayoni va ishlab chiqarish amaliyotini olib borish tartibini, dual ta'lim ishtirokchilarining vazifalari, huquq va majburiyatlarini belgilashdan iborat.

Dual ta'lim tizimining qisqacha xarakteristikasi

- Asosiy o'qish jarayoni professional ta'lim muassasalarida emas, balki ishlab chiqarish korxonalarida o'tkaziladi.
- O'quvchi ishlab chiqarish jarayoni ishtirokchisidir va shu bilan birga ta'lim muassasasida. Demak u bir vaqtning o'zida tinglovchi ham hisoblanadi.
- Haftaning 3-4 kuni o'quvchi ishlab chiqarish korxonasida, 3-2 kun ta'lim muassasasida o'qiydi.
- Kasbiy ta'limning dual usulida ikki tashkilot korxonasi va ta'lim muassasasi ishtirok etadi.
- Dual tizimda o'qitishning asosiy maqsadi yuqori malakali, professional kadrlar tayyorlash va ularni ishlab chiqarish sharoitiga moslashuvini ta'minlashdan iborat.

Dual ta'lim tizimida ishlab chiqarish korxonalarining vazifalari

- Kasb-hunar ta'limi jarayonini ta'minlash;
- Korxonasi bazasida o'quv jarayonlarini tashkil etish uchun shart-sharoitlar yaratish;
- Amaliy ko'nikmalarni o'rgatish;
- Ta'lim bo'yicha umumiy vazifalarni bajarish.

Dual ta'lim tizimini joriy etish orqali professional ta'lim muassasalari quyidagi afzaliklarga ega bo'ladi

- ✓ Ta'lim jarayonini ishlab chiqarish bilan uzliksizligini ta'minlash;
- ✓ O'quv reja va dasturlarni ish beruvchi korxonasi talablari asosida ishlab chiqarish va kelishgan holda jarayonga jalb qilish;
- ✓ Amaliyotlarni o'quv yili boshidan (semestr boshidan) boshlash;

- ✓ Tinlovchilarni tanlagan kasb bo'yicha bilim, ko'nikma va malaka ega bo'lishlarini ta'minlash;
- ✓ Tinglovchilarni keyinchalik o'z mutaxassisliklari bo'yicha ishga joylashish jarayonini osonlashtirilishi; (talabga asosan kadrlar tayyorlash yo'lga qo'yilish)
- ✓ Ishlab chiqarish jarayoniga kirib kelayotgan yangilanishlardan (innovatsiyalardan) doimiy xabardor bo'lib borish;
- ✓ Ta'lim muassasasida faoliyat ko'rsatayotgan ishlab-chiqarish ta'limi ustalarini malakalarini oshirib borish va ishlab chiqarish jarayonida ishtirokini ta'minlash;
- ✓ Xom-ashyo bilan bog'liq bo'lgan masalalarni qisman yechish.
- ✓ Ta'lim jarayonini ishlab chiqarish bilan uzliksizligini ta'minlash;
- ✓ Ta'lim jarayonida bevosita ishtirok etish;
- ✓ Tinglovchilarga berilayotgan bilim, ko'nikma va malakalariga qo'yilgan talablar ish beruvchi korxonalar bilan kelishilgan holda amalga oshirilganligi;
- ✓ Tinglovchilarni ish joylariga moslashuvchanligi yuqori bo'lishi;
- ✓ Ustoz-shogird ana'nalarini qayta yo'lga qo'yilishi;
- ✓ Jarayon davomida tinglovchilardan shogird sifatida sifatida foydalana olish; (belgilangan, aynan ta'lim berish jarayonidan chiqmagan holda)
- ✓ Korxonaga malakali mutaxassislarini ishga qabul qilish.

Dual ta'lim professional kadrlarni tayyorlashda Yaponiya, Germaniya kabi mamlakatlarda keng foydalanib kelinmoqda. Ushbu ta'lim tizimini o'zimizda ham joriy qilinmoqda. Bu borada mamlakatimiz rahbari 2022 yilning 15 iyunida aholini kasb-hunarga tayyorlash va monomarkazlar faoliyatini takomillashtirish choratadbirlari yuzasidan videoselektor yig'ilishi o'tkazib, undagi bir yo'nalish dual ta'limni rivojlantirish masalasiga qaratildi. Prezidentimiz ta'kidlaganidek, bu sohada ijobiy tajribalar ham mavjudligini qayd etib, "57 ta professional ta'lim muassasasida Germaniya tajribasi asosida, ish joyida o'qitishning dual ta'lim shakli yo'lga qo'yilgan".

Bu borada ayrim qarashlar ham shakllanmoqda. Xususan, Abdujabbor Aranjiyev dual ta'limga quyidagicha ta'rif beradi: "Dual ta'lim, bu – mashg'ulotning amaliy qismi ish joyida, nazariy qismi esa ta'lim muassasasida olib boriladigan ta'lim shakli hisoblanadi" Ushbu ta'lim tizimi orqali ishlab chiqarish tarmoqlarini yuqori ko'nikma bilan to'ldirishda o'ziga xos noyob mexanizmdir, deb ta'kidlaydi. Darhaqiqat, dual ta'lim nafaqat ishlab chiqarish tarmoqlarini, balki butun iqtisodiyot sohasini bir vaqtning o'zida ham nazari, ham amaliy jihatdan o'rganib, professional, yetuk kadrlar tayyorlash imkonini beradi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Dual ta'limning mazmuni, uni tashkil qilish yo'llari, uning bir vaqtning o'zida bilim va kasb-hunar o'rgatish kabi ijobiy jihatlarini tadqiq qilib bir qancha xulosalarga kelindi va ilmiy-nazariy va amaliy ahamiyatga molik tavsiyalar ham ishlab chiqildi.

Birinchiidan, hozirgi zamon talabidan kelib chiqib, barcha talablarga javob beradigan ta'lim sifatida dual ta'lim tizimi, deb baholash, uni mamlakatimizdagi barcha ta'lim bosqichlariga joriy qilish masalasini o'rganish obyektiv zaruriyat, deb qabul qilishni tavsiya qilamiz.

Ikkinchiidan, dual ta'limning yetuk mutaxassislarni yetishtirishda nazariya bilan amaliyotni birga olib borish, haftaning bir qismini nazariyaga va yana bir qismini amaliyotga yo'naltirish bilan birgalikda, barcha jarayonlarga tarbiyaga, yuksak ma'naviyatning shakllanishiga ham katta ahamiyat berish lozim, deb hisoblaymiz.

Uchinchiidan, mamlakatimizda yetuk, intellektual salohiyatli mutaxassislarni tayyorlashni ta'lim tizimining barcha bosqichlarida amalga oshirish maqsadga muvofiq, deb hisoblaymiz. Bunda amaliyot bilan nazariyaning uyg'unligini ta'minlash bilan birga, ma'naviy yetuk iymone'tiqodli mutaxassislarning shakllanishiga ta'sir etuvchi barcha omillardan tizimli ravishda foydalanish ham har bir mutaxassis va jamiyat uchun ham foydali, deb hisoblaymiz.

To'rtinchiidan, oliy ta'lim sohasida ham dual ta'limni joriy qilish va uni amalga oshirish uchun ikkita yo'nalish bo'yicha amalga oshirish lozim deb hisoblaymiz. Birinchiidan, oliy ta'lim qoshida mutaxassislikka mos korxonalar va tashkilotlar tashkil qilish lozim bo'lsa, ikkinchisi, oliy ta'lim tomonidan tayyorlayotgan mutaxassislarga mos tegishli korxonalar va tashkilotlar bilan shartnoma asosida faoliyatni ham yo'lga qo'yish uchun ta'lim klasterini tashkil qilish ham maqsadga muvofiq, deb hisoblaymiz.

Agar bizning tavsiyalarimiz amalga ohsa, mamlakatimizda o'quv muassasalarini bitirish bilan birga yetuk mutaxassislarni birdaniga yetishib chiqadi va ular iqtisodiy va ijtimoiy sohalarda samarali faoliyat ko'rsatish imkoniyatiga ega bo'ladi. Ushbu holat mamlakatimizning barqaror rivojlanishini ta'minlash bilan birga uning raqobatbardoshligini ham oshirib boradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 6 sentabrdagi "Professional ta'lim tizimini yanada takomillashtirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PF-5812-son Farmon.

2. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida qonuni" T - 2020 y. Vazirlar Mahkamasining 2020 yil 7 avgustdagi 466-sonli "O'zbekiston Respublikasida uzliksiz boshlang'ich, o'rta va o'rta maxsus professional ta'lim to'g'risida" nizomi.

3. Vazirlar Mahkamasining "Professional ta'lim tizimida dual ta'limni tashkil etish chora-tadbirlari haqida"gi qarori - T.: O'zbekiston, 2021

4. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. 2020 yil 24 yanvar. <https://uza.uz/oz/politiks/zbeki-ston-respublikasi-prezidenti-Shavkat-mirziyoyevning-oliy-25-01-2020>

5. <https://daryo.uz/2019/07/15/Shavkat-mirziyoyev-uzluksiz-professional-talim-tizimini-yanada-takomillashtirish-masalalari-boyicha-yigilish-otkazdi/>

6. Xolmuxamedov M. "Yuqori texnologiyalar sari intilgan mamlakat". Sputnik O'zbekiston muxbiriga bergan intervyusi, 2018 y.

7. Xolmuxamedov M. "Yangi professional ta'limda yangi missiya". 24 avgust 2020 y.

8. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 evraldagi "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi PF-4947-sonli Farmoni.

9. O'zbekiston Respublikasining 2020 yil 23 sentabrdagi "Ta'lim to'g'risidagi" O'RQ-637-soni qonuni

10. Vazirlar Mahkamasining 2021 yil 29 mart №163 sonli "Professional ta'lim tizimida dual ta'limni tashkil etish chora-tadbirlari xaqida" gi qarori.